

דיני בין המצרים תשע"ט

ערך: הרב שמעון גולן

mdatit@efrat.muni.il 02-9933120

ניתן למצוא את דיני בין המצרים באתר המועצה:

English Translation for
Dinei Ben Hametsarim on the web:

www.efrat.muni.il

 מועצה דתית אפרת

שבעה עשר בתמוז:

- א. י"ז בתמוז (השנה מכיון ש"ז בתמוז חל בשבת, התענית נדחית ליום ראשון י"ח בתמוז) הוא אחד מארבעת הצומות, שמקורם בדברי הנביאים (זכריה ח, יט), זכר לחורבן בית מקדשנו.
- ב. על פי מסורת חז"ל (משנה תענית ד, ו), אירעו לאבותינו חמש פורענויות ב"ז בתמוז: **"בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והבוקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל"**.
- ג. על פי הסוגיה במסכת ראש השנה (יח, ב), בתעניות הנ"ל, למעט תשעה באב **"שהוכפלו בו צרות"**, אנו מבחינים בשלושה מצבים: **"בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, יש שמד - צום, אין שמד ואין שלום, רצו - מתענין, רצו - אין מתענין"**. נחלקו הראשונים בהגדרת המושגים **"שלום"** ו**"שמד"**, אולם לדעת רובם, מצבנו כיום הוא **"אין שמד ואין שלום"**, ועל כן, עקרונית **"רצו מתענין, רצו אין מתענין"**. אולם כתב ה"משנה ברורה" (סימן תקנ סק"א): **"כתבו הפוסקים דענשיו כבר רצו וקבלו עליהן כלל ישראל מדור דור, ואסור לפרוץ גדר"**, ולכן נפסק בשולחן ערוך: **"הכל הייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר"**.
- ד. מכיוון שחיוב התענית ב"ז בתמוז נובע מהסכמה מרצון של העם - **"בשעה שרצו וקבלו עליהם לצום בכל הארבע תעניות, לא קבלו עליהם שיהיו בחומר תענית ציבור כתשעה באב"** (לשון משנה ברורה שם, סק"ו).
- ה. אחד ההבדלים הוא משך התענית; בתשעה באב התענית היא מערב עד ערב, ואילו בשבעה עשר בתמוז, התענית מתחילה בעלות השחר (13:04; 90 דקות לפני הנץ החמה) ומסתיימת בצאת הכוכבים (03:20; 17 דקות אחרי השקיעה). [הסבר ל"זמני" התענית בסוף דף ההלכות] מותר לאכול קודם עלות השחר רק אם התנה לפני שהלך לישון. לפי הרמ"א - שתיה מותרת גם ללא תנאי.
- ו. הבדל נוסף הוא בענין האיסורים ביום התענית. בניגוד לתשעה באב האסור בחמשה דברים; אכילה ושתיה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה, י"ז בתמוז אסור רק באכילה ושתיה. אמנם, ה"משנה ברורה" (תקנ סק"ו) כתב: **"ובעל נפש יחמיר בכל כוון כמו בתשעה באב"**, וכן יש פוסקים האוסרים רחצה במים חמים, אולם מעיקר הדין הכל מותר. ז. בענין צחצוח שיניים ושטיפת הפה, כתב בשולחן ערוך (תקסז, ג): **"מי שדרכו לרוחוץ פיו בתענית ציבור, לא נשר למיעבד הכי"**, והוסיף בעל "ערוך השולחן": **"ויראה לי דזהו כשמכניס המים בעומק לפיו, ומעלה פיו למעלה ומתחלחל המים בגרונו. אבל כשנוטל המים לפיו והוא עומד שחוח וכוונתו רק לנקות השיניים, ואין חשש שיבלע בגרונו - מותר, לבד בט' באב יום הכיפורים"**. הכרעת ה"משנה ברורה" היא: **"ובמקום צער יש להתיר רחיצת פה במים (ללא משחת שיניים - על פי "שערים מצוינים בהלכה") רק שיזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה"**.
- ח. הבדל נוסף בין שלש התעניות לתשעה באב הוא בהגדרת הפטורים מן הצום. ב"ז בתמוז פטור מהצום חולה שאין בו סכנה (היינו: אדם הסובל מחום או מכאבים המשפיעים על כל גופו למרות שלא נשקפת סכנה לחייו. אולם אדם הסובל מכאבים קלים שאינם משפיעים על תפקודו הכללי - אינו פטור מהצום). גם מעוברות ומניקות פטורות מן התענית,

אלא שבענין זה יש הבדל בין ספרדים לאשכנזים: לדעת המחבר (תקנז, ה) הן פטורות מעיקר הדין, אולם מדברי הרמ"א (תקנ, ה) משמע שהן פטורות אם הן **"מצטערות הרבה"**. המנהג המקובל הוא שמעוברות ומניקות אינן מתענות.

בין י"ז בתמוז לראש חודש אב:

- א. במשנה במסכת תענית (ד, ו) נאמר: **"משנכנס אב ממעטין בשמחה"**, ללא ציון מהו המיעוט בשמחה, וכן נפסק בשולחן ערוך (תקנא, א). הרמ"א הוסיף: **"ונוהגין להחמיר שאין נושאים נשים מי"ז בתמוז ואילך עד אחר תשעה באב"**. מנהג זה התפשט בקהילות אשכנז, ולא בקהילות המזרח. ב. מנהגי אבלות נוספים החלים מי"ז בתמוז:
1. הרמ"א (תקנא, ד) פוסק: **"ונוהגים להחמיר מתחילת ראש חודש לענין כיבוס, אבל תספורת נוהגים להחמיר מי"ז בתמוז"**. גם מנהג זה נוהג רק בקהילות אשכנז, ואף בין האשכנזים יש מחמירים בתספורת ומקילים בגילוח הזקן (למי שמתגלח כל יום) עד שבוע שחל בו תשעה באב.
 2. בשולחן ערוך (תקנא, יז) נפסק: **"טוב ליהרר מלומר שהיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש, אבל על פדין הבן אומר ולא יחמיץ המצוה"**. מנהג זה נוהג גם בקהילות הספרדים. יש רבים המתירים לברך "שהחיינו" בשבתות שבין י"ז בתמוז לתשעה באב.
 3. ה"מגן אברהם" (תקנא סק"י) כתב: **"ונראה לי דאסור לעשות ריקודין ומחולות מי"ז בתמוז ואילך"**. מכאן נובע גם האיסור על נגינה ושמיעת מוזיקה. יש מהאחרונים המקילים בשמיעת מוזיקת רקע או מוזיקה קלאסית, שמטרתה הרגעה ואינה מביאה לריקודים ומחולות. כמו כן מקילים במי שזו פרנסתו. לדעתי, גם למקילים ראוי להחמיר בתשעת הימים (מר"ח אב). הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחוה דעת חלק ו סימן לד) פוסק: **"בשמחת מצוה כגון מילה או פדין הבן או סיום מסכת או בר מצוה מותר לשמוע שירי קדש המלווים בכלי נגינה, שכל שהיא שמחת מצוה יש להקל בדבר"**.
 - ג. רבים שואלים בענין הליכה לקולנוע וצפייה בתכניות שונות בטלוויזיה או באמצעות מחשב וכדומה. מבלי להיכנס לדיון בשאלת "כשרותם" של פעולות אלו כל השנה כולה, נראה לי שלא המדיום הוא הקובע אלא התוכן, ועל כן לא נראית לי בעיה בצפייה בתכניות אקטואליה, סרטי טבע, סרטים עלילתיים וכיו"ב. אולם מתכניות שהן בידוריות במובהק, וכן קונצרטים והופעות זמרים - יש להימנע. יתכן גם שיש הבדל בין צפייה פרטית/משפחתית, לבין יציאה לקולנוע שיתכן ויש לה מעמד של "חבורת מרעים" שאינה רצויה. בהקשר זה חשוב לציין שקביעתי אינה רק הלכתית, אלא יש בה גם היבט חינוכי, בבחינת **"כדאי הוא בית אלו קינו לאבד עליו (סרט) עונה אחת בשנה"**.
 - ד. בשולחן ערוך (תקנא, יח) נפסק: **"צריך ליהרר מי"ז בתמוז עד ט' באב שלא לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות משום שבהם קטב מרירי שולט, ולא יכו התלמידים בימים ההם"**. משום כך רבים נזהרים זהירות יתירה מכל דבר שיש בו חשש סכנה (כולל טיולים שאינם נחוצים, רחצה מסוכנת וכיו"ב) בימים אלו.

מראש חדש אב:

א. כאמור לעיל, לשון המשנה היא: **"משנכנס אב ממעטין בשמחה"**, ללא פירוט הדברים הנאסרים עקב כך. ב"שולחן ערוך" (תקנא, ב) מובאים מספר עניני אבלות הנוהגים מראש חדש:

1. **"ממעטין במשא ובמתן"**. ה"משנה ברורה" מביא שתי דעות בענין זה: (א) לא ישא במשא ומתן של שמחה, אבל במשא ומתן רגיל - אין צורך למעט. (ב) כל משא ומתן צריך למעט בעת הזאת. מסקנתו: **"ובזמננו נהגו להקל בכל זה, משום שהכל נחשב כדי פרנסתנו"**.

2. **"(ממעטין) בבנין של שמחה"**. ב"משנה ברורה" נפסק **"הוא הדין כל בנין שאין צריך לו לדירתו.. אלא להרווחה בעלמא"**. בכלל האיסור גם סיוד דירה פרטית וצביעתה (אבל בית כנסת מותר). מותר לקבלנים ולפועלי בנין לעסוק בבניית דירות למגורים בימים אלו.

3. אין נושאים נשים, אולם מותר לקיים אירוסין (תנאים). בענין קיום סעודת אירוסין חלוקות הדעות.

4. סעודת "בר מצוה" (הנערכת ביום ההולדת המדויק) מותר לעשותה, ואף לאכול בשר ולשתות יין, הוא הדין לסעודת בת מצוה, הנערכת לרגל כניסת הבת לעול מצוות.

ב. על פי המשנה, חלים מספר איסורים בשבוע שחל בו תשעה באב, אולם על פי מנהגי אשכנז, הם נוהגים כבר מראש חדש:

1. **כיבוס וגיהוץ**; האיסור כולל גם כיבוס בגדים על מנת ללבשם אחר תשעה באב, וגם לבישת בגדים שכובסו לפני ר"ח אב. בגדי ילדים קטנים שמתלכלכים ומחליפים אותם בתדירות גבוהה - מותר לכבס. אגב כיבוס בגדי הילדים (באותה מכונה), ניתן לכבס גם בגדי מבוגרים הנחוצים בדחיפות. יש להעיר, שבזמננו רוב האנשים הם בחזקת "איסטניס" המקפידים יותר על נקיון גופם ובגדיהם. כמו כן בשל הלחות הגבוהה והחום, מזיעים יותר, ואמצעי הכיבוס קלים יותר. על כן נוהגים להחליף בגדים בתכיפות רבה יותר מבעבר. מכאן נובעות קולות מסיימות שהתפשטו: היתר להחליף בגדים תחתונים וגרביים שכובסו, ויש אף מקילים בהחלפת חולצות (מומלץ ללבוש מספר חולצות לזמן קצר לפני ר"ח או בשבת חזון, ואז ניתן ללבושן שוב בימים האמורים).

2. בענין החלפת בגדים ולבישת בגדי שבת לכבוד "שבת חזון" חלוקות הדעות, והמנהג המקובל היום הוא ללבוש בגדי שבת כרגיל (למרות שהתאריך הוא ט' באב).

3. **רחצה**: בשולחן ערוך (תקנא, טז) מובאים שני מנהגים בענין: **"יש נוהגים שלא לרחוץ מראש חדש, ויש שאינם נמנעים אלא בשבת זו"** (בשבוע שחל בו תשעה באב).

מנהג האשכנזים כדעה הראשונה, ורוב הספרדים נוהגים כדעה השניה. לדעת ה"משנה ברורה" (ס"ק פח) ו"קיצור שולחן ערוך", איסור הרחצה העקרוני הוא הן במים קרים והן במים חמים, ואילו לדעת הרב עובדיה (ילקוט יוסף), האיסור הוא רק לרחוץ במים חמים, ואילו בצוננים אין איסור כלל. לשיטתו מותר לרחוץ בימים אלו בים או בבריכה. גם למנהג האשכנזים המחמירים יותר, יש מקום להקל בזמננו ובמקומנו להתקלח במים קרים/פושרים (לא אמבטיה ולא ים או בריכה). בערב שבת חזון, רבים מתירים לרחוץ ולחפוף הראש במים חמים.

4. **טבילה**: אשה החייבת בטבילה בימים אלו, רשאית לעשות

את כל ההכנות הדרושות; רחצה במים חמים, חפיפה, נטילת צפרניים וכו'. ביחס לאשה שחל ליל טבילתה במוצאי תשעה באב, ישנן שתי דעות: דעת הרמ"א שעדיף לעשות את ההכנות במוצאי תשעה באב, ורק אם אי אפשר - ניתן להקדים הרחצה לערב הצום, ואילו לדעת הש"ך רצוי לכתחילה לעשות ההכנות הדרושות בערב תשעה באב. גברים הנוהגים לטבול (בבקר, בערב שבת וכיו"ב) רשאים אף הם לקיים מנהגם (לא בתשעה באב!).

5. **בשר ויין**: בענין זה מובאים בשולחן ערוך שלשה מנהגים: **"יש נוהגים שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בשבת זו.. ויש שמוסיפין מראש חדש עד התענית, ויש שמוסיפין מי"ז בתמוז"**. המנהג המקובל ברוב קהילות הספרדים ובכל קהילות האשכנזים, לאסור מראש חדש אב (פרט לשבת חזון). בענין אכילת בשר ביום ראש חדש - מנהגים חלוקים.

האיסור אינו חל על מי שמומלץ לו לאכול בשר מסיבות בריאותיות וחיזוק הגוף, וכן על המשתתפים בסעודות מצוה (סיום מסכת, ברית מילה, בר/בת מצוה, פדיון הבן).

הבדלה במוצאי שבת "מסעי" (כ' באב): יש מקילים להבדיל על יין כמו בכל מוצאי שבת, יש הנוהגים לתת לקטן לשתותו, ויש מקפידים להבדיל על שיכר (בירה) או משקה אחר הכשר להבדלה (לא יין!).

6. **עבודות תפירה וכיו"ב**: יש בענין זה מספר מצבים:

א. תפירת בגדים חדשים - אסורה, כולל סריגה ואריגה.
ב. תיקון בגדים ישנים - יש מקום להקל, כשזקוקים לבגד.
ג. יש נשים הנוהגות שלא לעשות עבודות בצמר.

7. לדעת הרב עובדיה יוסף, האיסורים הנוהגים בשבוע שחל בו תשעה באב (לספרדים) אינם נוהגים השנה, למעט גילוח יום-יומיים לפני שבת (חזון) כדי שייכנס לתענית כשהוא "מכול".

ערב תשעה באב:

א. "ערב תשעה באב" השנה הוא למעשה שבת ט' באב. באופן עקרוני לא נוהגים מנהגי אבלות בשבת זו. לגבי "דברים שבצנעה" (יחסי אישות) נחלקו הפוסקים. דעת מרן (סימן תקנד סעיף יט): **"מותר בכלול אפילו בתשמיש המיטה"**, ודעת הרמ"א: **"יש אוסרים תשמיש המטה, וכן נוהגין"**. דעת הגר"א להקל, ופוסקים רבים סוברים שאם חל ליל טבילה בליל שבת, מקילים כדעת מרן.

ב. לדעת הרמ"א איסור תלמוד תורה חל כבר בערב תשעה באב אחר חצות היום (פרט לדברים שמותר ללמוד בתשעה באב). לרוב הפוסקים איסור זה חל גם בשבת. ב"משנה ברורה" מובאים מספר פוסקים החולקים על הרמ"א, והמיקל (ללמוד תורה) לא הפסיד, קל וחומר בשנה זו שמדובר בשבת.

ג. אין לטייל (להסתובב בחוץ שלא לצורך) בערב תשעה באב, וכל שכן בליל תשעה באב וביומו.

ד. על פי דין המשנה: **"ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין ולא יאכל בשר ולא ישתה יין"**. המנהג שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, הוקדם לראש חדש. איסור אכילת שני תבשילין, מתייחס לסעודה המפסקת. הנהגות אלו מתייחסות לסעודה המפסקת בשנים רגילות. השנה בגלל שתשעה באב חל בשבת והתענית נדחית ליום א', מותר לאכול בסעודה שלישית בשבת שהיא הסעודה המפסקת

קטנים לתענית, ויש פוסקים שגם בזה יש לחנכם. רובם נוהגים כדעה השניה שמחנכים ילדים קטנים מגיל תשע להתענות חלק מהיום (אין צורך לכך בשאר התעניות על החורבן).

הערה חשובה: חלק גדול ממהותו של היום היא זכרון חורבן בית מקדשנו, ועל כן ראוי לכל אחד ואחת, להקדיש יום זה לקריאה, לעיון ולשיחה בעניני היום, ולא לעסוק בדברים בטלים "להעביר את הזמן", וינהג כל אחד כחכמתו בענין זה.

סיום האיסורים:

- א. כאמור לעיל, איסור ישיבה על כסא, ואיסור מלאכה נפסקים בחצות היום.
- ב. איסור אכילה ושתיה מסתיים בשעה **19:58** (26 דקות אחר השקיעה).
- ג. עם סיום הצום מבדילים (ללא נר וללא בשמים).
- ד. בענין אכילת בשר ושתית יין, הובא בשולחן ערוך (תקנה, א): **"מנהג כשר שלא לאכול בשר ולשתות יין בליל עשירי ויום עשירי"**, והרמ"א כתב שהמנהג הוא לאסור עד חצות היום ולא יותר. השנה, שהיום אחר התענית הוא כבר י"א באב, מותר לכוליה עלמא לאכול בשר ולשתות יין כל היום, ויש מתירים במוצאי התענית (בלילה) מיד.
- ה. רחצה, כיבוס ותספורת: על דברי הרמ"א הנ"ל, האוסר אכילת בשר עד חצות י" באב, כותב ה"משנה ברורה": **"והוא הדין שלא לרחוץ במרחץ ולספר ולכנס עד חצות"**, אולם לשון מרן (תקנא, ד) היא: **"לאחר התענית מותר לספר ולכנס מיד"**. המנהג המקובל הוא: רוב עדות הספרדים מתירים רחצה ותספורת מיד בסיום התענית (ויש מחכים עד הבקר). האשכנזים מחמירים עד חצות יום י" באב. אולם השנה, כאמור לעיל, רחצה, תספורת וכביסה מותרים מיד גם לאשכנזים.
- ו. נוהגים לקדש הלבנה במוצאי תשעה באב, ויש מהדרים לעשות זאת רק לאחר טעימה.

הסבר ללוח זמני התעניות

1. חישוב הזמנים נעשה לפי שיטת הרב טוקצינסקי בספרו "בין השמשות". עלות השחר נקבע 90 דקות **זמניות** לפני הנץ החמה. זו שיטה מחמירה יחסית לענין צומות, ויש מקילים ומאחרים את זמן תחילת התענית 72 דקות לפני הנץ החמה. לשיטתו, בשבעה עשר בתמוז (והוא הדין בעשרה בטבת ובצום גדליה) סיום התענית הוא 17 דקות אחר השקיעה, ובתשעה באב - 26 דקות אחר השקיעה. זמני השקיעה מחושבים לפי אופק ירושלים.
2. בשולחן ערוך (אורח חיים סימן רלה סעף א) נפסק: **"זמן קריאת שמע בלילה משעת יציאת שלשה כוכבים קטנים... ואם קראה קודם לכן חוזר וקורא אותה בלא ברכות"**. ההסבר לכך הוא שחיוב קריאת שמע הוא מן התורה ולכן מחמירים לקראה רק כשוודאי לילה. לכן, במוצאי י"ז בתמוז, סיום התענית על פי הלוח של הרב טוקצינסקי הוא לפני זמן קריאת שמע של ערבית. זהו שיקול נוסף שיש לקחת בחשבון לקביעת זמן תפילת ערבית (שעקרונותיה יכול להיות מפלג המנחה) בסיום התענית. הקדמת זמן התפילה, מחייבת לחזור על קריאת שמע אחר צאת הכוכבים.

"כסעודת שלמה בשעתו", ללא כל הגבלות, אולם יש לסיים את הארוחה לפני שקיעת החמה (**19:32** לכל המאוחר!).
ה. עם צאת השבת (**20:07**), יש לומר **"המבדיל בין קדש לחול"** ולהלוץ נעליים. אין לעשות הכנות משבת לתשעה באב (כגון להביא ספר קינות לבית הכנסת). מומלץ לגבאים לקבוע את זמן התפילה כעשר דקות אחר צאת השבת כדי שהמתפללים יוכלו להחליף בגדים ונעליים בביתם לפני התפילה.
ו. אין עושים הבדלה במוצאי שבת, אולם כאשר רואים נר דולק מברכים **"בורא מאורי האש"**.

דברים האסורים בתשעה באב:

- א. **אכילה ושתיה:** כל הבראים והבריאות חייבים להתענות. חולה שאין בו סכנה לדעת מרן (תקנד, ו) אינו חייב להתענות, וכן יולדת תוך 30 יום ללידה, ואילו הרמ"א מקל רק בחולה שמרגיש חולשה ממשית, וביולדת שאמרה "צריכה אני". מעוברות ומניקות מתענות לכתחילה, אלא אם כן חשות חולשה ממשית.
- ב. **רחיצה** לתענוג אסורה, אבל מי שידידו מלוכלכות מותר לרחוץ ולהעביר הלכלוך.
- ג. נטילת ידיים בבקר, ולאחר יציאה מהשירותים: נוטל ידיו עד סוף קשרי האצבעות, ועם ידיו הלחות מנגב את עיניו.
- ד. **סיכה** אסורה רק לתענוג, אבל לא לצרכים רפואיים.
- ה. **נעילת הסנדל:** האיסור הוא בנעלי עור, או נעליים המצופות בעור.
- ו. **תשמיש המיטה:** האיסור כולל הן יחסי אישות ממש, והן כל קירבה גופנית כאילו אשתו נידה. יש מקילים בנגיעה וכו' בשעות היום (ולא בלילה).
- ז. **אמירת שלום:** אין שאלת שלום לחברו.
- ח. **ישיבה על כסא:** אין לשבת על כסא רגיל עד חצות היום (שעה 12:44).
- ט. **תלמוד תורה:** אסור ללמוד דברי תורה רגילים המשמחים את הלב, אבל מותר לעסוק בעניני פורענות וכיוצא בזה.
- י. **עשיית מלאכה:** על פי דעת מרן (תקנד, כב), עשיית מלאכה תלויה במנהג, והרמ"א מוסיף שיש להקל אחר חצות היום.
- יא. **טלית ותפילין:** נוהגים שלא להתעטף בטלית ולא להניח תפילין בתשעה באב בבקר, אלא רק בתפילת מנחה. טלית קטן לובשים כרגיל. על פי דעת האר"י מתפללים שחרית עם תפילין, ורק באמירת הקינות חולצים אותם. יש מהספרדים המניחים תפילין בבקר, בביתם, לפני התפילה ואחר כך חולצים אותם ומתפללים בבית הכנסת ללא תפילין.
- יב. **תפילות:** יש שינויים מספר, וינהג כל אחד כמנהגו, ועל פי סידורו.
- יג. **ילדים:** ישנן הלכות מסוימות החלות גם על קטנים (בנים ובנות):
 1. בשולחן ערוך (תקנא יד) נפסק: **"אסור לגדולים לספר (מלשון תספורת) לקטנים"** (לפי המנהגים השונים). וכתב ה"משנה ברורה" (ס"ק פא): **"דקטנים נמי שייך בהו חינוך"**.
 2. לימוד תורה: ב"משנה ברורה" (תקנד ס"ק ב) נפסק שאין ללמוד עם הקטנים את הלימוד הרגיל אלא **"מותר ללמוד לו החורבן... המשבר לב התינוק"**.
 3. תענית: למרות האמור לעיל, יש פוסקים שאין לחנך